Om grafikk

Forfatter: Gunnar Birkeland<gunnar@enternett.no>

Kunstneren Anne Breivik utga i 1977 boken «Om grafikk» på Tiden Norsk Forlag. Boken er en innføring i grafikkens mysterier, og omhandler bl.a. trykking, behandling og merking av grafikk, sammen med en grundig innføring i de forskjellige grafiske teknikker. Fra denne boken har vi lyst å formidle følgende informasjon: Definisjon av original grafikk.

På International Association of Arts' generalforsamling i Wien i 1960 kom man frem til en definisjon av grafisk kunst som i norsk oversettelse lyder:

Definisjon og merking

Tekst av Astrid I. Østbø

1. Det er en grafisk kunstner som alene har retten til å bestemme det endelig antall trykk av hvert av sine grafiske arbeider i de forskjellige teknikker.
2. For at et trykk skal anses som en original, må det være forsynt med ikke bare kunstnerens signatur, men også med opplysninger om opplagets størrelse og hvilket nummer trykket har i opplaget. Kunstneren bør også gi til kjenne om det er ham selv som er trykkeren.
3. Når opplaget er trykt, er det ønskelig at originalplaten, treblokken eller hva som ellers har vært brukt til å fremstille det grafiske blad, blir ødelagt eller blir merket på en slik måte at det klart fremgår at opplagstrykkingen er avsluttet.
4. De nevnte prinsipper refererer seg til grafiske arbeider som betraktes som originaler, det vil si trykk som kunstneren har utarbeidet platen til, skåret treblokken til, tegnet på steinen eller i ethvert annet materiale. Arbeider som ikke fyller disse betingelser, må betraktes som reproduksjoner.
5. For reproduksjoner er det umulig å fastsette noen regler, men det skulle være ønskelig at reproduksjoner var merket som sådanne og således at de klart kan skilles fra original grafikk. Dette gjelder særlig når reproduksjonene er av en så høy kvalitet at kunstneren ønsker å tilkjennegi dette ved å signere en del av disse mekanisk fremstilte trykkene.

På et internordisk seminar på Lysebu ved Oslo i november 1966 ble en definisjon av original grafikk som praktisk talt er identisk med IAAs vedtatt. I tillegg til denne resolusjonen kom man fram til følgende anbefaling til de respektive organisasjoner: «For å hindre misbruk ved opptrykk av avdøde kunstneres plater er man blitt enige om å merke disse plater, steiner etc. med et spesielt tegn.»

På Nordisk Grafik Unions møte i Bergen i mai 1975 kom man fram til et enstemmig anbefalt forslag til «etiske normer» for billedkunstnere. Dette lyder i seks punkter:

1. Signer og nummerer aldri en reproduksjon.
2. La aldri et kunstverk reproduseres i originalens størrelse.
3. Reproduksjonen bør påføres opplysninger om verkets og kunstnerens navn, samt teknikk og mål.
4. La ikke utgi som original grafikk arbeider som etter forelegg (forelegg er bilde som skal kopieres), utkast eller skisser er overført til et grafisk medium av andre enn kunstneren.
5. Når kunstneren selv er trykker bør dette angis («eget trykk»). Det grafiske blad signeres og bør helst nummereres. Når opplaget er trykt, skal basismaterialet (trykkplater o.l.) ødelegges. Trykkes platen av en annen enn kunstneren, skal opplaget alltid oppgis.
6. Til opplysning bør den grafiske trykkemetode oppgis på trykket.

Om nummerering og signering av grafiske blad.

Et grafisk blad utført av en samtidskunstner er som regel påført noen informasjoner. I venstre hjørne like under billedflaten står det kanskje en brøk, f.eks. 5/25, midt under bildet står tittelen, og kunstnerens signatur står til høyre. Dette er de vanligste opplysningene som gis på et ferdig utarbeidet grafisk blad, og kunstneren skriver dem selv med blyant. Brøken forteller at det er trykt et opplag av platen, steinen, treblokken osv. 5-tallet sier at dette bladet er nr. 5 og tallet på den andre siden av skråstreken forteller at det er trykt et opplag på 25 eksemplarer.

De gamle mestere nummererte ikke sine grafiske blad. Ikke signerte de heller, bortsett fra navn eller initialer i platen. James Abbot McNeill Whistler (England, 1834 - 1903) var den første som signerte trykkepapirer. Han tegnet sitt emblem, en sommerfugl, på trykket. Whistlers svoger, Francis Seymor Haden (England, 1818-1910), signerte med hele navnet. Av og til gjorde også den franske kobberstikkeren Charles Meyron (1821-1868) slik mens Edgar Degas (Frankrike, 1834-1917) skrev sitt navn på trykket hvis en kjøper eller eier ønsket det. Edvard Munch brydde seg lite om nummerering og signering.

Omkring 1850 begynte man å nummerere grafiske blad utført av kunstneren selv. Det var de første forsøk på å skille originalgrafikken fra reproduksjonsgrafikken. Mange av dagens grafikere synes at nummerering er unødvendig, både av praktiske og prinsipielle grunner. Nordisk Grafik Unions møte i 1975 anbefalte at når kunstneren selv ikke trykker sitt opplag, da skal bladene nummereres. Er kunstneren selv trykker, skal han «helst nummereres, og bladene skal gi informasjon om at det er kunstneren selv som har trykt, f. eks. med «Eget trykk», «E.T.» eller lignende. Rolf Nesch skrev «Selvtrykk» på sine blad. Den internasjonale betegnelsen er den franske «Tiré par 1'artiste» (forkortet til «T. p. 1'a.») og betyr «trykt av kunstnerens. Nordisk Grafik Union har med dette ønsket å poengtere at kunstneren skal være så fri som mulig.

Praktiske og økonomiske restriksjoner må ikke få anledning til å hemme kunstnerens utfoldelse. Når han selv er trykkeren, vil han kanskje trykke bladene i et opplag etter hvert som det er nødvendig. Dermed kan det hende at bare tre eksemplarer er trykt av et opplag som var planlagt å komme opp i tjue eksemplarer. Men alle grafikere vet at hvis det står skrevet 5/25 på et grafisk blad, da skal det ikke eksistere mer enn 25 likedanne trykk av denne platen. Innen opplaget må det heller ikke finnes mer enn ett eneste blad merket 5/25, ellers vil kunstneren ha brutt den kontrakt han har inngått med eieren av det første solgte 5/25, og med alle andre kjøpere av dette opplaget. Det er et etisk ansvar som kunstneren har når det gjelder omsetningen av sine grafiske arbeider.

I følge definisjonen av original grafikk bestemmer kunstneren selv hvor stort opplaget skal være. Opplagenes størrelse kan variere sterkt, fra 3 eksemplarer trykt fra en koldnålsradering, til 4-500 eksemplarer eller mer trykt fra en litografisk stein eller en silkeramme. Det er bare England som har offentlige reguleringer for dette. Grafikk trykt i mer enn 75 eksemplarer blir her betraktet som reproduksjoner, og dermed kommer de i samme stilling som andre toll- og avgiftspliktige handelsvarer. Ellers er original samtidskunst fritatt for slike restriksjoner over store deler av verden. Arbeider kunstneren med litografi, silketrykk, linosnitt eller tresnitt, vil det sjelden være snakk om å ta mange prøvetrykk. Dreier det seg om et kobberstikk eller en etsning, vil antallet prøvetrykk kunne bli relativt høyt, fordi det vil være nødvendig å ta avtrykk underveis for å se hvor langt man er kommet og for å bestemme neste steg. Det kan dreie seg om å uteksperimentere fargene, svertemengde, papirtype etc.

Kunstneren vil gjerne ta vare på de gode prøvetrykkene og ødelegge de dårlige. Disse bladene vil med letthet kunne skilles ut ved forskjeller fra det ene trykket til det andre. Hvis kunstneren nummererer disse trykkene, vil han gjerne bruke romertall. Det hender under arbeidets gang at kunstneren blir begeistret for et stadium. Selv om bildet ikke er ferdig utarbeidet, kan kunstneren trykke noen eksemplarer av stadiet. I slike tilfeller kan bladet f.eks. merkes med «Stadium III,

5/8», og deretter kan man gå videre med utviklingen av bildet. Det vanlige er å merke alle avtrykk tatt underveis til det endelige resultatet med «Prøvetrykk» eller de tilsvarende franske og engelske uttrykkene «Epreuve d'artiste» eller «Trial Proof», «Artist's Proo£>. Prøvetrykkene er nesten alltid trykt av kunstneren selv.

Blir et helt opplag solgt til et forlag, og trykkingen utføres av andre enn kunstneren selv, vil kunstneren ha rett til å disponere et antall prøvetrykk til eget bruk. Vanligvis regner man med 10 % av opplaget til slike prøvetrykk. Disse bladene merkes med «Prøvetrykk» eller tilsvarende uttrykk. Dertil trykkes en del blad som merkes «Hors de Commerce» eller «H.C.» som betyr utenfor handelen. Disse beregnes brukt til spesielle formål, ren fremvisning, arkivering, klisjering o.a. Det vil også finnes et blad merket "Bon á tirer", som betyr «slik skal bladet trykkes».
Dette blir brukt som forbilde under trykkingen. I praksis blir det kanskje tatt et par ekstra trykk som blir lagt til side for at man kan erstatte et skittent eller ødelagt blad. Forsikringen dekker sjelden «smuss».

Hvis kunstneren ikke har trykt selv, hender det som nevnt at trykkeriets navn eller stempel står påført trykket. Dette gjøres særlig på litografier. Tidligere har man vist liten interesse for håndverkeren, men NGU-møtet i 1975 anbefaler at trykkerens navn bør påføres det ferdige bladet. På gamle stikk står ofte angitt «inventor» - kunstneren som «oppfant» bildet, og «sculptor» - kobberstikkeren eller etseren som utarbeidet bildet i metall- eller treplaten. For å forenkle nummereringen har enkelte kunstnere gått over til å skrive bare opplagstallet på trykket. Hvis det står «-50-» betyr det at opplaget er på 50 eksemplarer. Dette gjøres også fordi det aktuelle blad er utført i en slik teknikk at det ikke har noen betydning for kvaliteten av bladet når i rekken det er trykt. Dette gjelder særlig silketrykk, linosnitt , tresnitt og litografi.

Her er noen av de latinske uttrykkene og deres forkortelser, som ofte forekommer på gamle trykk:

Inv. (Invenit): Kunstneren som har laget fortegningen

Del. (Delineavit): Kunstneren som har tegnet det.

Pinx. (Pinxit): Malte det.

Fee. (Fecit): Laget det, graverte det etc.

Sculp. (Sculpsit): Graverte det.

Imp. (Impressit): Trykket det.

Exc. (Excudit): Forlaget som har utgitt opplaget.

Når opplaget er ferdig trykt, skal bunnmaterialet ødelegges. Det vil si at bildet skal slipes bort fra litosteinen, det skal vaskes bort fra silkeskjermen. Metallplaten kan krysses over med dype riper på kryss og tvers over bildet, men er platen svært vakker, kan dette synes nokså meningsløst. Kobberplatene kan være sterkt bearbeidede, de kan være etset i flere nivåer som et skulpturelt relieff, og mange museer er interessert i å kjøpe dem. Derfor vil mange kunstnere merke sine plater med initialer og dato for trykking av opplaget i et hjørne. Disse opplysningene er etset eller stukket i platen. Opptrykk av en slik plate kan ikke skje uten at det kommer fram at opplaget allerede er trykt. Prøver man å fjerne inskripsjonen, vil en tom eller hvit flekk vises i bildet. Tittelen på bildet står gjerne midt under billedflaten. Kunstneren signerer med sitt navn i høyre hjørne, like under billedflaten. Her står også årstallet for bladets tilblivelse angitt i enkelte tilfelle. Rekkefølgen for disse informasjonene kan være forskjellig, og som nevnt er det dem som av forskjellige grunner ikke nummererer sine blad, og det er andre som heller ikke ønsker å signere.

Derfor bør den som vil lære denne kunstgrenen å kjenne, sette seg inn i både grafikkens spesielle billedverden, og de problemstillinger som grafikere arbeider med, kunstnerisk så vel som politisk og teknisk. Ifølge Lov om åndsverk skal imidlertid et grafisk blad være både signert og nummerert.